

ULTRACORRECCIONS LINGÜÍSTIQUES EN VALENCIÀ

LINGUISTIC HYPERCORRECTION IN VALENCIAN

Xaverio Ballester^{a}*

Fechas de recepción y aceptación: 12 de enero de 2021 y 15 de febrero de 2021

Resum: Encara que l'ultracorrecció llingüística ha segut tradicionalment considerada un fenomen estrany i marginal, constituïx en realitat, com intentarem ací mostrar, un sòlit pilar per a fonamentar *data*, arguments i propostes per a qualsevol historiador de la llengua i ademés sol presentar una informació sociolingüística molt digna d'interés. Per ad este propòsit la llengua valenciana és especialment útil a causa d'algunes molt vistoses ultracorreccions.

Paraules clau: Llingüística, ultracorrecció, llengua valenciana.

Abstract: Linguistic hypercorrection has traditionally been considered a bizarre and marginal phenomenon, but this paper argues that it actually constitutes a solid foundation to support data, arguments and proposals for historical linguistics. Linguistic hypercorrection also tends to present highly valuable sociolinguistic information. For this purpose the Valencian language is especially useful due to some very bombastic hypercorrection.

Keywords: Linguistics, hypercorrection, Valencian language.

^aFacultat de Filologia. Universitat de València.

^{*} Correspondència: Universitat de València. Facultat de Filologia. Avinguda Blasco Ibáñez 32. 46010 València. Espanya.

E-mail: xaverio.ballester@uv.es

BACALADO DE BILBADO, FLAURUS I VESPASIÀ

El fenomen de l'ultracorrecció llingüística encara hui en dia té en general molt mala prensa. Tradicionalment l'ultracorrecció ha segut sempre considerada en totes les llengües una enujosa desviació de la llengua correcta, un símptoma de l'incorrecte procedir d'alguns parlants. No obstant això, l'ultracorrecció constituïx un útil molt profitós, una aïna molt pràctica per a la Llingüística històrica o diacrònica, com molt be saben els que se dediquen ad este crucial aspecte de les llengües reals, una aïna profitosa substancialment perque mos permet identificar, ara sí, en total garantia —i, *nota bene*, en efecte cronològicament diferit— un fenomen llingüístic, irònicament justetet aquell que se pretén evitar. Dir, per eixemple, en espanyol *bacalado de Bilbao* en lloc de *bacalao de Bilbao* constituïx la certificació més clara i segura de la freqüent pèrdua de la /d/ intervocàlica en estes seqüències, certificació molt més clara i segura, per descomtat, que trobar escrit, per eixemple, *pasao* en contes de *pasado* i a on sempre podem pensar en un *lapsus calami*, és dir: que senzillament l'escriptor s'oblidà de registrar la lletreta <D>. Les ultracorreccions, puix, constituïxen una chancha per al llingüiste i per al filòlec, ya que de manera fefaent documenten la segura existència del fenomen contra el qual se reacciona, mentres que davant un canvi *tout court* sempre pot quedar el dubte de si es tracta d'un error escrit o *lapsus calami* o *linguae*, de manera que necessitarem molta major documentació per a convencer-mos de que el canvi sí s'ha verificat de veres.

L'ultracorrecció pot ser grafemàtica, fonològica, morfològica, sintàctica, semàntica... pot, al remat, manifestar-se en qualsevol nivell de la llengua, puix cap estament llingüístic, ací o en Silèsia, és impermeable a les petulàncies i tafarrerries humanes o també... a la frustrada pretensió de parlar millor. En tot cas, ací se concentrarem en el seu més vistós i sempre més econòmic alvertent fonològic.

En la gramàtica antiga, en la gramàtica clàssica dels grecs i romans, l'ultracorrecció no apareix identificada i reconeguda com a fenomen propi i singular, cosa que òbviament de cap manera significa que grecs o romans no la practicaren. La lliteratura clàssica mos ha deixat alguns magnífics testimonis d'estos [ab]usos. Aixina, per eixemple, en l'intencionada broma de l'emperador Vespasià contada per l'historiador *siue* anecdotiste romà Suetoni. Resulta que un escriptor nomenat en llatí *Florus* marmolà al César romà per dir

plostra en contes de *plaustra* ‘carretes’ i aquell fon saludat al sendemà com... *Flaurus* (Suet. *Vesp.* 22: *ab eo plaustra potius quam plostra dicenda, postero die Flaurum salutauit*). Sense deixar lloc a cap dubte, l’anècdota confirma que la monoftongació en /o/ de /au/ ya s’havia verificat en amples capes de la població a les acabances del I segle d. C. Paregudament en el seu *carmen* 84 el mordaç Catul (o Catull, llatí *Catullus*) ironisa sobre un tal Arri (*Arrius*) qui, desijós d’aparentar saber parlar grec, dia *chommodum* en una consonant aspirada /k^h/, pròpia del grec, en lloc de *commodum* ‘ventaja’ i *hinsidia* en lloc de *insidia* ‘emboscada’ (84,1-2: *chommoda dicebat, si quando commoda uellet/ dicere et insidias Arrius hinsidias*), lo que, per la seua banda, confirma la tendència a la desaparició de la /h/ en el llatí popular ya en el s. I a. C., tal com, en un atre orde de coses, el *jerubins* ‘querubins’ de Pereç (1510, 53: “serafins jerubins e altres celestials jerarchies”) mos indica que ya en el valencià de sa época n’hi havia confusió, a la manera pròpia del parlar apichat, entre /tʃ/ i /z/; que la grafia cultista <CH> en posició no final podia ser pronunciada com /tʃ/; que *jerarchies* ‘jerarquies’ podia eventualment pronunciar-se com /tʃerartʃies/ etc. Aixina, indirectament els testimonis dels *jerubins* de Pereç o *uerbi gratia* de la *gica* (Lozano, 2012, 61 ^{registre}34 ^{any}1596: “la creu gica”, 945 ^r3272 ^a1628: “una gica affillada”) i “Capugines” (Lozano, 2012, 936 ^r3230 ^a1628) de Porcar són tan significatius com les explícites grafies en <CH> d’este mateix autor (Lozano, 2012, 50 ^r6 ^a1585: “desichava”, 53 ^r15 ^a1593 i 64 ^r44 ^a1598: “placha”, 61 ^r34 ^a1596: “chagants”, 70 ^r71 ^a1598: “micha”, 76 ^r74 ^a1598: “achen”, 79 ^r82 ^a1598: “penjants”... etc. etc.).

L’AUSADA AURELLA D’AUSIES

Per les seues especials circumstàncies històriques —forta tradició oral, pressió del castellà, opressió del català, repressió pròpia, macoquisme de certa *erudició* local...— la llengua valenciana conforma un magnífic i proficu banc de *data* en tot lo tocant als processos d’ultracorrecció. De fet, algunes històriques i reincidents ultracorreccions han passat a instaurar-se en valència en una força tal que han quedat en la pràctica establides com a característiques llingüístiques pròpies, idiosincràtiques i distintives.

Tal probablement és el citat cas del pas de /o/ a /au/, procés molt freqüent en el valencià actual (Beltran & Segura-Llopes, 2018, 160), com testimonien un bon grapat de dobles: *obrir* – *au[b]rir*, *ofegar* – *aufegar*, *olor* – *aulor*, *orella* – *aurella*, *osar* – *ausar*... El pas és antiquíssim. Tenim, per exemple, un “no sia tan ausat” ya en 1280 (Guinot *et al.* 2008, 78 ¹⁶⁵) i en lloc de l’antiga veu *ociure* ‘matar’ (del llatí *occidere*) tenim ya *auciure* en provençal (Schultz-Gora 1973, 28 §47, 49 §77 i 101 §151) i esta mateixa forma en el nomenat “Llibre de la Cort de la Justícia” de Cocentaina (Torró, 2009, 437 ¹⁷³ a1290: “volgrenlo auciure”; *cfr.* Martí, 1891, 364 ² s. *aucir* y *auciurer*), aixina com repetides voltes en l’obra del bisbe Pere Pasqual (Costa, 1998, 94 ^{capítol}26: “auciura”, 99 ²⁸: “aucis”, 119 ³⁸: “auciuran [...] auciure [...] auciuran”), en els texts del qual —o més exactament: en els manuscrits de la seua obra— la forma apareix també a voltes en /l/: “alciure” (Armengol, 1907, II 10 ¹⁵: “alciria”; II 11 ¹⁷: “alciren”; II 23 ⁶: “alciure”...), veu esta *reultracorrecta*, és dir: en doble ultracorrecció, puix a l’etimològicament incorrecta *correcció* de *ociure* com *aucire* s’en ha afegit ara la correcció de *alciure*, en entendre’s que allí la primera /u/ era el resultat de la velarisació de la lateral, velarisació tan pròpia del grup romànic *llemosí*. En efecte, aixina en provençal, per exemple, tenim pas de /l/ a /o/ davant /d t n/ o /s/ (llatí *alteru*– > provençal *autre*, llatí *dulce*– > provençal *dous*, llatí *falsu*– > provençal *faus* etc.; Cremonesi, 1967, 48; Schultz-Gora, 1973, 63 §96).

També, per exemple, l’internacional antropònim *Vitolt* (espanyol, italià i portugués *Vitoldo*, rus *Vítol’d*) procedix d’una ultracorrecció ocorreguda en polac, llengüa en la qual s’ha verificat el pas de [L], la lateral velar, a l’aproximant velar [u] en la majoria dels dialects. Puix be, la forma original és lituana i conté una /u/ asilàbica en el segon component de l’antropònim: *Výtautas* (*cfr.* l’hèroe nacional, l’homònim rei Vitolt “el Gran”), puix *tautà* ‘nació – poble’ és una veu perfectament reconeixible en lituà i de sòlida arraïl indo-europea: bretó i galés *tud* ‘gent – país’ i antic irlandés *túath* ‘poble – nació’, gòtic *þiuda* ‘nació’ (*cfr.* *Deutschland* ‘Alemanya’ en alemà), osc *touto* ‘ciutat – ciutadania’...

Els atres canvis son també històrics. Aixina, per exemple, trobem ya un “aufegar per offegar” en les “Regles de esquivar vocables” de finals del s. xv (Badía, 1950, 149). El *diccionari* de 1825 firmat en l’acrònim C. M. G. presenta un “Ahogado. Oufegat” (Ribera, 2015, 277) juntament en un “Ofe-gat. Ahogado” (Ribera, 2015, 408). També recullen la variant ultracorrecta el

Diccionario d'Escrig (1851, 101 °2 s. *aufegar*), el de Martí (1891, 365 °3 s. *aufegar*) i el de Pla (Martines, 2000, 86: “AUFEGAR i AUFEGAT”). En definitiva, *aufegar* és forma històrica, tradicional i ¡real! en valencià (Martí, 2009, 56), tal com acrediten molts texts d'autors de diferents èpoques com Ros (1820, 48: “saufega en poqueta aygua” i 61: “saufeguen”), Balader (1872, 11: “aufegar vos” i 19: “aufegá” o 1883, 23: “en un cabellet m'aufeguen” i 24: “tan aufegats”), Ovara (1879, 21: “en un òs s'aufegara”) o Peris (1926, 9: “se aufegarán” i 21: “aufegantse”). Lo mateix podríem dir de *aulor*, també ya present en les *Regles* (Badia, 1950, 149: “aulor per dir olor o odor”; *item* Balader, 1872, 13: “qu'aulor de llonganisa”; Peris, 1926, 15: “aulor a tabaco” i 16: “aulor de colonia [...] sens aulor”) o de *ausar* (Pastor, 1827, 21: “ausar”; Escrig 1851, 102 °1 s. *ausar*; Martí, 1891, 369 °2 s. v.)... etc.

Per be que l'etimologia —a banda de la pronunciació— del nom de pila del famós poeta valencià *Ausia/es* o *Àusia/es* March continua sent objecte d'agra disputa (*uide* Colón, 1970; Lull, 2011 *et ceteri*), encara mos pareix que l'hipòtesis més verosímil és la seua procedència en el nom del profeta bíblic *Oseas*, *Osees* o en unes atres variants, com ara les que trobem en S. Pere Pasqual (Costa, 1998, 46 °1, 87 °22 i 105 °30: “Oseya”, 58 °9: “Ozias”, 68 °14: “Ossea”...). En tal cas, el nom de l'unànimement considerat màxim exponent de la lírica culta valenciana contindria una popular ultracorrecció /o > au/.

ANADESCH I ENADESCH, ABDOMANEN I ABDOMENEN

Un atre cas d'ultracorrecció en la nostra llengua igualment molt significatiu i, segons pareix, inclús més antic vindria propiciat per la valencianíssima neutralisació de la /a/ i la /e/ protòniques. Quan posseïm ya els primers documents escrits en territori valencià i contenint, com a mínim, elements idiosincràticament valencians —és dir: en el segle XIII— són quantiosos els casos d'ultracorrecció, de manera que en tal posició l'antiga i etimològica /a/ apareix moltes voltes registrada com /e/ i paralelament l'etimològica i antiga /e/ apareix com /a/. Ne tenim ya molts eixemples en el conegut com “Llibre de la Cort de la Justícia d'Alcoy”, document que cobrix els anys 1263-5 (Diéguez, 2012, 38 °62: “Abdomenen” i cinc vegades ibídem “Abdomanen”, o siga: en accentuació oxítone, 44 °80: “sanceres”, 65 °148: “sagel” i “sagelada”, 68 °156:

“almanar”...), lo que propicia possibles o segures ultracorreccions (Diéguez, 2012, 50¹⁹⁵: “arenca” ‘arrancà’, 51¹⁹⁹: “arenchat” pero també ibídem “arra[n]cha”, 64¹⁴⁷, 81¹⁹⁵...: “Cleriana” etc.).

En el corresponent pero molt més extens “Llibre de la Cort” de Cocentaina els eixemples de neutralisació i eventualment d’ultracorrecció se multipliquen. Per descomtat, els [encara més] *irregulars* noms propis són els més afectats (Torró, 2009, 39¹⁵⁸: “treure”, 54¹¹⁰: “Estayna” pero 55¹¹³: “Astayna”, 102¹²⁶⁹: “alcharia” pero 109¹²⁸⁹: “lalqueria”, 106¹²⁷⁸: “Bertolomeo” i “Bartolomeum”; 116¹³¹¹ i 118¹³¹⁵ *ter*: “Merdanix” pero 117¹³¹⁵ i 118¹³¹⁷: “Mardanix” i *uide* Viguera, 1996; per citar només eixemples de l’any 1269, encara que tenim també, per eixemple, 220¹³⁰¹ ^a1275: “Elmerich” pero 223¹³¹² ^a1275 *ter*: “Almerich”, 382¹²⁷ ^a1288: “condepnats” pero 382¹²⁸ ^a1288: “condapnats”, 417¹¹⁹ ^a1290: “Elicssen [...] Alicssen”, 570¹⁴⁵⁸ ^a1290: “asmenar” i 573¹⁴⁶⁵ ^a1290: “esmenar” *et cetera*).

Abundant també la documentació del “Llibre de la Cort” de València ciutat (Guinot *et al.* 2008, 42¹⁹: “denuncació”, 43¹⁹: “no contrestant”, 69¹⁵⁰: “derera [...] dereres”, 90¹⁸⁵: “treslat”, 96¹⁹⁹: “Requena” en el text en castellà i “Raquena” en el valencià, 122¹¹¹: “ambut” i “embut”, 126¹¹⁵: “Cleraço”... tots testimonis de l’any 1280; ítem 251¹⁸ ^a1282: “Verayre” *bis* i “Varayre”, 261¹³⁰ 1282: “Barcelona” i “Barçelona” pero “Barçalona”...). Com veem, trobem la neutralisació també, per descomtat, en sílaba interior (*cfr.* Alcanyis 1490, 15: “simplament”). N’és emblemàtic el popular diminutiu de *Miquel*: *Micalet*, acreditat ya a partir de 1263 (Diéguez, 2012, 26¹³¹: “Micalet, son frare”; Lozano, 2012, 74-75¹⁷ ^a1598: “Michalet” *passim*; Arbuxech, 1666, 1: “Micalet de arrogancia”; Liern, 1864, 9: “¡Micalét!” i 16: “¿Y Micalét? [...] Micalét”; Millás, 1876, 26: “á Micalet” etc.).

La mateixa neutralisació i eventualment la corresponent ultracorrecció les trobem també molt a sovint en totes les obres en valencià del nostre primer escriptor en llengua llemosina, el bisbe Pere Pasqual: en la “Bíblia Chicoteta” (Costa, 1998, 43¹: “antendre”, 44¹: “nanguna” en el manuscrit de l’Escorial i “nenguna” en el del Vaticà; 48²: “resplendor”, 61¹¹ *bis*: “Rabecha” en el còdex de l’Escorial, 67¹⁴: “delli avant”; 94²⁶: “trespassarets”), en la *Disputa* (Armengol, 1907, II: 66¹⁶: “bestans”, 206¹¹⁰: “vadells dor”), en el “Gama-liel” (Armengol, 1905, 94¹⁵: “resplendor”), en la *Destrucio de Hierusalem*

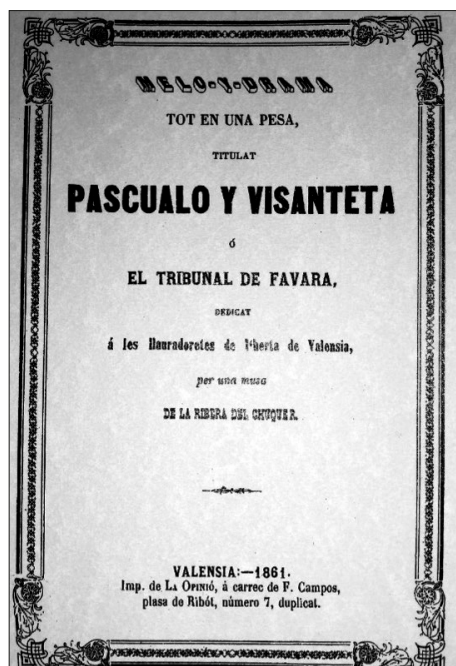
(Armengol 1905, 185 ^r2: “perlar”, 189 ^r1 bis: “peraules”, 189 ^r4: un magnífic “stucia” en lloc de *astúcia*)...

En els *Feyts* de Jaume I d’Aragó la dita neutralisació pareix, en canvi, un fenomen rar (Aguiló, 1873, 7 ^r2: “Barcalona”, 151 ^r101 i 447 ^r443: “daualam”, 153 ^r103 i 186 ^r138: “daualar”, 186 ^r138: “daualat”...). Ara be, ne trobem els primers testimonis en el diplomatarí d’Anfós II d’Aragó ¡ja en el s. XII! (Sánchez, 1995: 637 ^r479 a1188: “Enadesch, encara [...] Anadesch encara”), aixina que el pas, podríem dir, és valencià *ante litteram*.

L’ANTIGA RESPLENDOR DE LES PERAULES

Ya que, en efecte, formes com *Barcelona* eren en València molt provablement pronunciades en /a/ i sense dubte aixina han segut pronunciades en èpoques més recents, com ne són testics les *Visanteta* de Bernat Baldoví (1845 i 1861), només podem considerar tècnicament formes ultracorrectes aquelles que presenten /e/ en lloc de /a/, ya que en casi total certea esta pronunciació mai existé en la parla colectiva, en la llengua del poble: *Cleriana*, *peraules*, *perlar*, *resplendor*... ham de considerar també com a ultracorreccions aquells testimonis en els quals el parlant entenía que la /a ~ e/ era producte d’una pròtesis vocàlica, com en el citat cas de *stúcia*.

Esta ubiqua neutralisació, per cert, podria ser inclús molt més antiga i resultar de l’aportació, cada vegada més segura, del substrat de la llengua ibèrica, profusament parlada en época prerromana i, a lo manco, en una fase també de l’epoca corromana en tot lo territori valencià i sobretot en l’actual territori català, com hui sabem. Lo cert és que en ibèric tenim eixemples d’aparents

alternàncies vocàliques en posició àtona ben homologables a la neutralisació que estem comentant, especialment si acceptem, com suggerix una convergència d'indicis, que en ibèric l'accent requea regularment en la sílaba darrera. Aixina, el segment *BECON-*, “identificado como componente antroponímico en inscripciones todas ellas procedentes de la región valenciana” (Quintanilla, 1998, 70) i present, per eixemple, en *BECONILTUN* (F.21.1 segons la referència d'Untermann 1990), *BECONCINE* (F.20.1) o *BECONTECE* (F.20.2) sembla correspondre's perfectament en un *BACONTECE* (C.4.1) de Castell de Palamós (Girona). També contem en un *català* *TICIRSBALAU* (C.4.2), el qual segment *-BALAU* (¿cfr. rumà *balaur* ‘dragó’?) coincidix en el *-BELAU* ben documentat en l'epigrafia ibèrica: *ATINBELAU* (C.18.5 Tarragona), *LACERBELAU* (D.4.1 Sant Miquel de Sorba, Barcelona) o *CULESBELAU* (F.20.1 Yàtova, València). Ya per a Quintanilla (1998, 72) el fet que les dos inscripcions on es constata la variant en <A> procediren de Palamós (Girona) fa “probable que se trate de una variante dialectal”. Semblantment el freqüentíssim *TECIA* o *TEGIA* (F.13.3; F.13.4; F.13.21; F.13.22... inscripcions totes procedents de Lliria, València; o F.15.1 en El Toro, Castelló) apareix també de vegades com *TACIA* o *TAGIA* en territori francès (B.1.364; B.1.365; B.8.20...). Seguramente tindriem inclús una significativa ultracorrecció en la propia llengua ibèrica en un *cešta[o]N* (El Vilar, Valls, Tarragona; Ferrer, 2008, 258) al costat de numerosos casos de *caštaum*. Més dubtosa és la qüestió de si *TAGER*, *TEGER* i *TIGER* —una trentena de testimonis en total— serien o no variants d'un mateix formant ibèric (uide Ferrer i Sánchez, 2017, 225) *et cetera...*

EL LLATÍ D'ESTRUCH

Un atre hereu ultracorrecte de la valencianíssima confusió històrica entre /a/ i /e/ protòniques el tindriem representat en el comú llinage valencià *Estruch*, del qual mos ham ocupat ya en algun atre lloc. L'etimologia de *Estruch* i la seua documentació històrica inviten a vore una clara ultracorrecció en l'inicial <E> del llinage. En època antiga el sobrenom se troba documentat a bondó també baix la forma *Astruch*. Ya en 1263 se cita en terres valencianes un *Astruc Iacobo Xixo, iudeum Dertuse* (Diéguez, 2012, 36 '55; *item* un atre

Astruc en 121^r317^a1265), es tracta d'un personatge rellevant, un protegit de Jaume I d'Aragó (*uide* Hinojosa, 1999, 65, 69, 179 i 187). En 1264 el judeu *Astruch Bonsenyor* fa d'interpret o trujamà de Jaume I en la rendició d'una molt important plaça (Hinojosa, 1999, 24, 25 i 216). Està clar que les variants *Astruch*, l'ultracorrecte *Estruch* i el plus[quam]ultracorrecte *Struch* representen un llinatge típicament jueu. A banda de sobrenom, el masculí *Astruc* i el femení *Astruga* eren també freqüents noms de pila entre la població jueua en època migeval. Per eixemple, en els *Libri Iudeorum* de Vich, província de Barcelona, en la fase corresponent als anys 1266-78 tenim un *Astruc Caravida* (Guinot, 1999, II 20 °1) i una *Astruga Durandi* (Guinot, 1999, II 21 °1). Més recents anàlisis han mostrat la base genètica dels *Estruch* espanyols: “vora dos terços dels *Estruch* portaven haplogrups J2, que se troven en el 22,7 % dels jueus” (Solé-Morata *et al.* 2015, 1555: “about two-thirds of Estruch men carried J2 haplogroups, which are found in 22,7 % of Jews”).

Per la seua banda, l'etimologia de *Astruch* remet a la raïl greco-latina **astr-* ‘astre – estrela’ (*cfr.* Pastor, 1827, 19: “astre, hado ó estrella. astruga, dichosa y bienaventurada”). Ya Pastor (1827, 59) arreplega un “estruch, dichoso ò venturoso”, en <E>, juntament en “desastruga, desventurada ó desdichada. desastruch, desdichado ó sin ventura” (1827, 41) en la vella <A> etimològica. Conforme a l'antiga i secular pràctica d'inspiració cultista i d'acort en la qual les formes en /es/ inicial eren *more Latino* registrades en <s> (lligga's més avall), el terme apareix com *struch* en Martí (1915, 52): “Struch, ga. *adj. ant.* – Venturoso, dichoso, sa”.

Segons els *data* del padró continu de 2019 de l'Institut Nacional d'Estadística la variant *Estruch* en un total de 2.484 portadors és, de llunt, la més freqüent i conta en els majors percentages per cada mil individus en les províncies de València (0,766 i 1.522 persones), Lleida (0,205 i 73), Barcelona (0,163 i 654), Girona (0,032 i 15), Alacant (0,023 i 28) i Madrid (0,021 i 94). De *Estruc* només tenim com a sifra a penes significativa la de la província de Saragossa: 0,009 i 7, mentristant la variant *Astruc* a soles estaria representada en Granada (7 instàncies – 0,007) i Barcelona (5 – 0,001). El padró no registra cap *Astruch* ni cap *Struch*[h] en més de 5 portadors, número que per raons de *privacy* és el mínim que'n dona. Els percentages confirmen aixina la valenciania de *Estruch*, variant que hauria suplantat casi totalment l'original en <A>

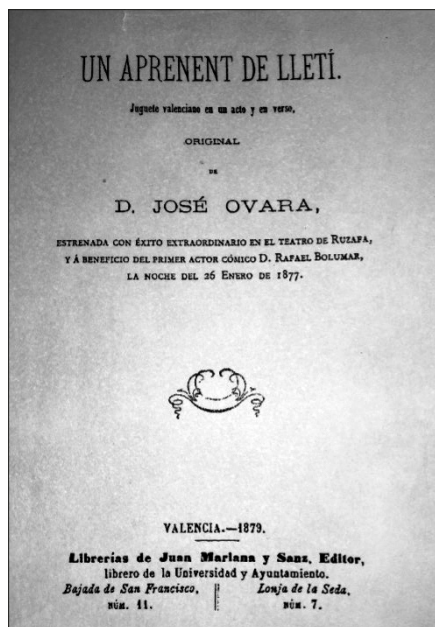

inicial. La seua marejant majoria en la província de València també confirmaria l'hipòtesis que el canvi de vocalisme és més satisfactòriament explicable dins de l'estricta àmbit de la llengua valenciana tradicional.

A la fi, aquella particular pero molt comuna indistinció entre vocals protòniques ha deixat ses clares *chafades* via ultracorrecció en la llengua valenciana: un atre cas ben segur és *lletí* 'llatí' en lloc de *llatí*, variant que tingué un èxit plurisecular almenys des de Porcar (Lozano, 2012, 161 '349 '1605: "feren comedia en lleti") i passant per diversos autors (Arbuxech, 1666, 47: "en lleti es diu *manus*"; *El Mole* 1837, 46: "parla en lleti", 91 i 110: "en lleti (*sic*)"; Liern 1864: 14: "resaba en lleti"...) fins a *Un aprenent de lletí* de José Ovara (1879, 25: "aprenent de lleti" pero 14: "l'aula/ de llatí").

És *a priori* tentador relacionar esta variant en el rar sobrenom *Lletí* (227 portadors en tot l'àmbit nacional) i pensar que seria el *pendant* del *Lain* (<llatí *latinu*—) castellà, un atre llinage també molt propi dels jueus espanyols (*cfr.* el glotònim *ladino*). Pero hui en dia la tal hipotètica relació no deixa de

supondre un raonament circular, perquè encara mos manca eixa clara tercera banda com a preventiva garantia contra la possibilitat d'una simple i casual carambola, contra la mera coincidència, contra la pura chamba. En canvi, les caramboles a tres bandes no solen ser casuals, no acostumen a ser el producte d'una triple casualitat. L'alta *ratio* de freqüència del sobrenom en la província de València (0,070 ‰ i 139 portadors) podria representar eixe tercer punt de recolzament per a l'hipòtesis, pero el sobrenom té proporcionalment encara més presència —casi el doble, sempre segons el padró continu de 2019— en Tarragona (0,148 i 75), que és l'atra única província on el llinage té alguna representativitat.

SEGELL SEGELLAT SENSE TRELLAT

A banda d'algunes atres ultracorrecciones, com, per eixemple, la més que ocasional notació del prefix *tras-* baix la forma *tres-*, tipo *tresformat* (Martí, 1906, 29) per *trasformat* —fòrmula ben antiga, com ya vérem, puix present en el bisbe Pasqual (Costa, 1998, 94 ^c26: “trespassarets”)— una atra ben possible instauració o implantació de forma ultracorrecta dins la llengua parlada és *trellat*. Tant l'etimologia —del llatí *translatu*— molt provablement— com la semàntica —una de les accepcions històriques és la de ‘traducció – còpia’ (cfr. Guinot *et al.*, 2008, 44 ^r10 ^a1280: “aquestes letres façats translatar en lo vostre libre de la cort”) juntament en l'actual i tan valenciana de ‘sentit – profit – fonament’ (cfr. Alcover i Moll 2001/2: *s. trellat*: “No tindre trellat: no tenir fonament racional (val.)”)— i la documentació suggerixen que els parlants han pensat que la /a/ era només el resultat de la típica confusió protònica entre les dos vocals i en conseqüència ne han introduït la variant en /e/. En època antiga, en efecte, la forma apareix regularment en /a/, aixina, per eixemple, en el “Llibre de Cort” de Cocentaina: “aço es translat ben e fielment” (Torró, 2009, 153 ^r95 ^a1275, *item* 88 ^r222 ^a1269, 163 ^r125 ^a1275 i 187 ^r201 ^a175: “traslat”, 172 ^r153 ^a1275 i 176 ^r167 ^a1275: “translat”; 588 ^r515 ^a1290 “traslat e copia”...) corresponent-se en la forma llatina, així en “hoc est translatum bene et fideliter” (Torró, 2009, 48 ^r91 ^a1269, *item* 49 ^r92 ^a1269, 62 ^r136 ^a1269, 83 ^r207 ^a1269, 96 ^r248 ^a1269, 102 ^r269 ^a1269...: *translatum*).

Lo mateix podríem dir de *sagell* (del llatí *sigillum*), que regularment apareix en tota la tradició valenciana en /a/ i només ocasionalment en l'esperable i més etimològica /e/ ya desde època antiga. Aixina en el doscents ne trovem testimoni com “ab son segel segellades” (Torró, 2009, 88 ^r222 ^a1269), “segellada [...] ab lo seu segel” (Torró, 2009, 471 ^r177 ^a1290) o el contradictori “sagelat ab lo segel” (Guinot *et al.*, 2008, 56 ^r27 ^a1280), puix lo normal ya en eixa època és que la forma comparega en /a/ (Ponsoda, 1996, 165: “*sajel* i *sajelada*” [*sic*]; Diéguez, 2012, 65 ^r148 ^a1264: “en la carta no mes son sagel ne fo sagelada”; Torró, 2009, 588 ^r515 ^a1290: “del sagel de la cort”; Guinot *et al.*, 2008, 44 ^r11 ^a1280: “sagelada ab lo s[agel]”, 44 ^r12 ^a1280: “sagelada ab lo sagel”, 46 ^r15 ^a1280: “sagelades ab lo sagel”, 50 ^r23 ^a1280: “letres closes sagelades”, 57 ^r29 ^a1280: “sa[g]elada [ab l]o segal seu”, 61 ^r36 ^a1280: “sagelada [a]b l[o] sagel seu”, 60

ʳ39^a1280: “sagelada ab lo seu sagel”, 62 ʳ38^a1280: “sayelada ab sayel”, 63 ʳ40^a1280: “sayelades ab son sayel”, 65 ʳ43^a1280: “sagellada [...] ab [lo] seu sagel” i així *ad nauseam*). El *valencianisme* compareix inclús en una carta en castellà de la justícia de Múrcia “carta abierta sag[el]lada con el sagel[o] del concejo” (Guinot *et al.*, 2008, 82 ʳ72^a1280).

SANTS I SANTONJAS DUBTOSOS

No sempre és possible establir en total certesa el caràcter ultracorrecte d'un terme. El tan alcoyà llinatge *Santonja* —puix trobem als *Santonja* en el s. XIII sobretot en Alcoy (1263-4 i 1296-314; *vide* Guinot 1999, 1 513^c1)— apareix regularment en la documentació més antiga en /e/ en la primera sílaba (Diéguez, 2012, 22 ʳ19^a1263: “Centon[ge]”, 22 ʳ22^a1263: “*Centonge*” tachat; 44 ʳ80^a1264 i 121 i 121 ʳ317^a1264: “Centonge”; Torró 2009: 172 ʳ152^a1275: “Bernat Centonge” *bis*), inclús en els texts en llatí (Diéguez i Ferragut, 23 ʳ23^a1263, 60 ʳ130^a1264 o 71 ʳ165^a1264: “*Centonge*”), i, com podem observar, també en /e/ en la sílaba darrera.

Ara be, com el sobrenom té un orige francès: *Sa[i]ntonge*, és ben possible que llavors es pronunciara, en efecte, en una /e/ (o [ɛ]) en la sílaba inicial —i final— i que l'històrica /a/ protònica siga el resultat de la tan valenciana típica neutralització que estén comentant, i la /a/ metatònica, de l'adaptació morfo-lèxica.

Un cas molt similar és el de *sant*, que apareix històricament com a *sent* un fum de vegades, i que ha deixat ses ditades inclús en sobrenoms valencians com *Semper* i *Sempere*. Més que un cas d'ultracorrecció en una paraula tan popular i de tanta tradició escrita, podríem estar davant d'una pronunciació efectiva i real, motivada per un tractament irregular propi precisament de veus molts freqüents. La forma ya alterna en el “Llibre d'Alcoy” (Diéguez, 2012, 68 ʳ157^a1264: “a Sent Michel [...] de Sant Michel”, 89 ʳ221^a1264: “san Joan Batista”, 96 ʳ236^a1264: “de Santa Maria”, pero 25 ʳ26^a1263: “en Sent Matheu”, 26 ʳ30^a1263: “a Senta Maria”, 31 ʳ41^a1263: “de Sent Matheu [...] en Sen Matheu”, 33 ʳ46^a1263: “a Sent Michel”, 34 ʳ50^a1263: “de Sent Matheu”, 57 ʳ120^a1264: “a Sen Micael”). Igualment trobem /e/ en el “Llibre” de Cocentaina (Torró, 2009, 26 ʳ12^a1269: “de Sent Sepulcre”, 34 ʳ40^a1269: “de Sent Antoni”, 66 ʳ156^a1269: “Sent Martin” *passim...*) o en el de València (Guinot *et al.*, 2008: 38

^r4 ^a1280: “Sen Clement”, 45 ^r12 ^a1280: “a Sent Michel”, 78 ^r65 ^a1280: “Sent [La]cero”...), pero, en canvi, tenim regularment *sanct* en *sant* Pere Pasqual (Armengol, 1905: 1 i ^c1 i 4 i ^c15: “Sanct Latzer”, 4 i ^c14: “sancta companya”, 4 i ^c16 i 18: “Sancta Martha”, 4 i ^c18: “Sancta Magdalena”, 5 i ^c23: “Sanctis Pares” etc.). A pesar del *sāt* del títol i el *sant* de l’il·lustració adjunta, la forma normal en l’obra de Pereç és *sent* en posició enclítica (1510, 3 *bis*, 13, 14...: “sent Vicent”, 13: “sent Gregori”, 6 i 37: “sent Uicent”, 39: “sent vicent”... pero 18, 29, 46 i 56: “glorios sant”, 32: “glorios san”, 55: “benauenturat sant”... i en molts atres autors: Lozano, 2012, 92 ^r114 ^a1599: “Sent Michael, Ruçafa, Santa Creu, Sent Berthomeu, Sent Llorens, Sant Salvador, Sent Nicolau, Sent Thomas, Sent Joan, Senta Catarina, Sent Andreu, Sent Marti”; Millás 1876: 25: “un sen Llaser estàs fet” *et ceteri et ceteri*).

També a sovint és difícil determinar quan de veres tenim ultracorreccions —o *ultraerrors*— en el pla grafemàtic en mig d’eixe *mare magnum* d’oscil·lacions ortogràfiques (<C ~ Ç ~ S>, <C ~ CH ~ QU>, <G ~ GU ~ J ~ Y>...) que atrobem tantes voltes en lo valencià històric, especialment en les èpoques més antigues, tipo *aiga* per *aigua* (Diéguez, 2012, 24 ^r26 ^a1263: “layga”) o *Gardiola* (Diéguez i Ferragut, 2012, 71 ^r164 ^a1264) per *Guardiola*, o be *Concha* per *Conca* (Guinot *et al.*, 2008, 71 ^r53 ^a1280: “Domingo de Concha”), *Cuquó* probablement per *Cucó* (Lozano, 2012, 84 ^r99 ^a1599: “Cuquo” *bis*), *miga* per *mija* (Diéguez i Ferragut, 2012, 22 ^r19 ^a1263: “vii libras et miga”; Lozano, 2012, 940 ^r3247 ^a1628: “de miganit en avant”), *ragoletes* per *rajoletes* (Lozano, 2012, 938 ^r3238 ^a1628: “ragoletes de Manisses”) *et similia*, oscil·lacions, de vegades, freqüentíssimes.

SANCER I QUET

No cal insistir que, huit sigles més tart, tan estesa neutralisació està encara viva i és perfectament operativa (*uide* Beltran i Segura-Llopes, 2018, 152-4), havent donat lloc a situacions etimològicament paradoxiques com la coexistència de l’ultracorrecte *rejol* al costat de *rajola* en Ayelo de Malferit (València). Hui en dia és una neutralisació optativa especialment en els grups *eix-*, *em-*, *en-* i *-es*. Ya notava Nebot (1894, 142) el fenomen de “convertir en *a* la *e* inicial, particularmente en las voces que empiezan en *es* ó en [...] *anteniment*,

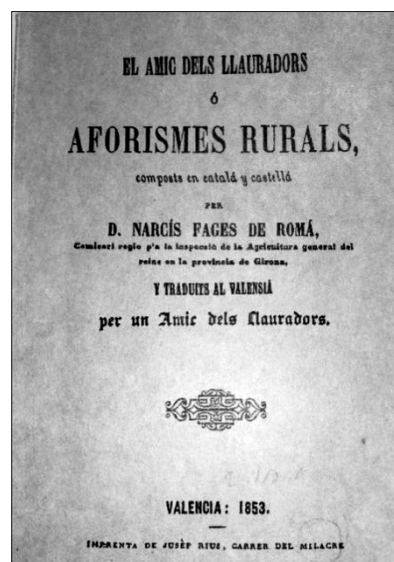
ansendre, andevinar” (cfr. ítem Ferrando, 1989, 410; Beltran i Segura-Llopes, 2018, 151 *et ceteri*), de manera que han quedat perfectament integrades en la llengua valencià moltes antigues ultracorreccions com, per exemple, *ambut*, veu de la qual comenten expressivament Beltran i Segura-Llopes (2018, 151): “[a]mbut [...] s’escampa per tot”.

En resum, contem en una *fotracà* de paraules en les quals en el marc del valencià històric i tradicional —no en el d’aquell *catalencià* que vol impondre l’*autoritat* ¿competent?— ya no n’hi ha en la pràctica cap contrast entre les protòniques /a/ i /e/ etimològica, de manera que l’única variant real ya des de la primera documentació és en /a/: *això* en lloc de l’esperat *†eixò* (cfr. *eixe*), *ariçó*, *bascoll*, *charrar*, *damunt*, variant ya majoritària en el s. XIII —en l’edició d’Aguiló dels *Feyts* ham localisat un únic *demunt* (1873, 199 ¹144: “demunt dits”) front a 17 casos de *damunt*; en el llibre de Alcoy, un poquet més: 11 *demun[t]* front a 38 de *damun[t]*— *jagant*, *llançol*, el també documentat des del s. XIII (Armengol, 1907, II 134 ¹5: “ab cors glorificat lauger”, 142 ¹17: “la dita laugeria” o 144 ²22: “angels laugers”) *llauger*, *maravellós*, *sancer*, *traure* —i lògicament els seus composts— ya des del doscents (Diéguez, 2012, 25 ²26 ^a1263: *traura*; Torró, 2009, 547 ¹379 ^a1290 i 562 ¹435 ^a1290: “trer [...] traure”; Guinot *et al.*, 2008, 206 ¹24 ^a1280 *bis*: “volien traure”; Armengol, 1907, II 170 ¹18: “loli ne traurets sens trauren gens de aygua”) *etc.*

Emblemàtic al respecte és el cas de *sancer*. La seua etimologia (llatí *sin-ceru-*) fa procedir la /a/ d’una antiga /i/ breu, de manera que és casi segur que històricament en algun moment la veu contingué /e/ en sa sílaba inicial. Ara be, la forma *sancer* és absolutament regular des de l’literalment la seua primera documentació en les nomenades “Taules de menjar”, pergami datat en 1253 —text encara no editat quan escribim estes línees i que constituïx hui en dia i a hores d’ara el primer text escrit en valencià— pergami procedent d’Almassora (en un potser ultracorrecte *Almessora* en el text), Castelló: “bones e sancers [*sic*]” i “bo e sancer”, de manera que en realitat hauríem de computar algun eventual registre del tipus <SENCER> com a ultracorrecció. De fet, si trobarem algun testimoni en /e/ en esta i les atres citades veus, hauríem de pensar que es tracta més be d’una ultracorrecció gràfica i si sentírem hui alguna d’estes veus en /e/, hauríem de pensar que estem davant una variant dialectal molt específica o que... el parlant és un damnificat del desgavell dels cursets de *nurmālit̪z̪aciō* llingüística o desprogramació llingüística perpetrada en nom

de l'unitat de destí en lo universal. D'este destarifo són també producte tantes atres *melonaes* ultracorrectes com escriure —i inclús pronunciar en /ʃ/— *Ximo* en lloc de *Gimo* o *Chimo*, la versió apichada que ha motivat l'automàtica correcció en <x> per part del *sabut* censor. També ham sentit més d'una vegada al valenciaparlant *nurməlitəzət* servir-se del català *amb* en el sentit locatiu i dir, per eixemple, ultraincorrectament *pense amb tu* front al simplement incorrecte calc *pienso contigo* d'alguns valenciaparlants raonant en espanyol.

Paregudament el sentiment que /ie/, sobretot en sílaba uberta, és una seqüència pròpia del castellà front a la /ε/ del valencià (*ferro* – *hierro*, *herba* – *hierba*, *terra* – *tierra* etc.) ha fet que formes etimològiques en *-ie-* se sentiren empero com a castellanismes i propicià per reacció el naiximent de variants ultracorrectes en /ε/, com *cència* en lloc de *ciència* (cfr. llatí *scientia*–; Nebot, 1894, 191: “*sènsia*”) contra antiquíssims testimonis en la etimològica seqüència /ie/ conservada (Diéguez, 2012, 21¹⁸ a1263: “menys de cent”). Potser el cas més significatiu ne siga *quiet* (del llatí *quiēt-*) substituït molt habitualment per *quet* (Fullana, 1922, 520¹: “quet [...] Quiet”); Alcover i Moll, 2001/2: s. v.: “Quiet, tranquil [...] “Los xiquets no estan mai quets” (Boí, Vilaller, Pont de S., Calasseit, País Valencià) [...] Fon.: két (occ., val.)”; López, 2017, 2365¹ s. v.: “Tranquil, en repòs [...] ref. *Home net, home quet*”; v.g. Brusola, 1853, 73: “estiga quet [...] Quét”; Vives, 1926, 6: “Estate quet...), havent-se creat inclús un substantiu *quetut* (cfr. Pascual 1922, 359: “rompre la quetút) o un adjectiu *desinquet* (Raga, 1998, 136² s. v.).

EL BON RELLONGE SENSE PARANGÓ

Passant ara a parlar-ne un poquet en el marc del consonantisme, tampoc falten bones i boniques instàncies d'ultracorreccions en la llengua tradicional dels

valencians i que en alguns casos han quedat empeltades en la llengua comuna, mentrimentres que en uns altres casos se llimiten a comparéixer com a variants dialectals, diastilístiques o diastràtiques.

Per motiu de la seua debilitat articulatòria, les consonants nassals en posició implosiva, sobretot les més usuals /m/ i /n/, tendixen a caure en moltes llengües. Est és també el motiu de que la -n, encara ocasionalment present en final absolut en valencià durant el s. XIII —aixina en el “Llibre de la Cort” d’Alcoy trobem “per raon” i “per razo” en la mateixa línia (Diéguez, 2012, 17^r2^a1263) i en tot lo document tenim aparentment un us indistint i arreu de *razon* (Diéguez, 2012, 21^r18^a1263, 27^r35^a1263...), *razó* (Diéguez, 2012, 19^r10^a1263, 30^r41^a1263: “razo”...) i *raon* (Diéguez, 2012, 18^r5^a1263, 26^r31^a1263...); no ham localisat empero cap testimoni de **rao* en este llibre— acabà desapareixent en aquella posició (aixina en els noms *algú*, *be*, *u*... pero no en els determinants, adjectius o adverbis *algun*, *ben*, *un*...), de manera que, per eixemple, tenim *germà*, del llatí *germanu-*, al costat de *germana*. La mateixa tendència, per be que més carpida, s’observa també en posició implosiva interna o davant consonant. Com diem, és un procés prou estés. Aixina en l’espanyol *manzana*, la /n/ implosiva és ultracorrecta, puix no existia en la base llatina: *Mattiana*, derivatiu adjectival de l’antropònim *Mattius*, nom de l’inventor d’una varietat exitosa de poma. En la llengua valenciana històrica podem també entrepeçar-mos ocasionalment en formes com “lincencia” (Guinot *et al.*, 2008, 68^r49^a1280) per *llicència*. Igualment i en castellà *parangón* i en valencià *parangó* la /n/ constituïx un *afegitó*, perquè no existia en la veu grega d’orige. Les veus cultistes, terreny abonat per als pesats, pedants i petulants, són molt propenses a patir ultracorreccions en raó de l’inseguritat dels parlants sobre estes veus forànees, habitualment poc sentides i més be llegides o be ocasionalment escoltades. El grec-llatí *metáphora* (μετάφορα) generà la valencianíssima *matàfula*, que conta en una variant en /n/ ultracorrecta: *mantàfula*. La forma més estesa en valencià, *rellonge* (cfr. Fenollar *et al.*, 1877, 97: “los rellonges”; Lozano, 2012, 102-103^r145^a1599: “rellonge [...] encara que lo re|llonge”), conté també una /n/ eixida a partir de les dubtes dels parlants (llatí *horologiu*—> català *rellotge*, espanyol *reloj*, francès *horloge*, italià *orologio*, portugués *relógio*...). Ya que la nassal s’utilisa també com a comodí fonètic per a qualsevol consonant implosiva més inusual, és també possible que eixa /n/ volguera originàriament representar el sò de la -t catalana.

A diferència del català, el valencià, llengua en general més conservadora —sobre tot en *paragó* en el català oriental— ha conservat bé l'antic plural migeval en *-ens*, procedent del llatí *-nes* (Nebot, 1894, 36: “*Hòme, orde, òrgue, òrfe, marche* [...] formen el plural *hòmens, ordens, òrgens, órfens* [sic], *marchens*”, 41: “*chove y vèrche hacen chovens y vèrchens*”; Fullana, 1922, 27; Beltran i Segura-Llopes, 2018, 193), tipo *hòmens* i naturalment ne tenim testimonis des del s. XII (Sánchez, 1995, 858 ¹658 ^a1196: “*totz los homens*”; Diéguez, 2012, 83 ¹84 ^a1264, 56 ¹117 ^a1264, 62 ¹138 ^a1264...: “*prohomens*”; Armengol, 1907, II 24 ¹10: “*de besties e de homens*”, II 30 ¹24: “*femta domens*” i II 33 ¹6: “*son homens*”; Pereç, 1510, 4: “*cors dels homens*” i 7: “*homens de sciencia*”; Ros, 1820, 8: “*hòmens sabis*” i 46: “*Els hòmens*”; *El Mole*, 1837, 29 i 102: “*homens de bé*” i 75: “*tants homens sélebres*”; *El Papafigo*, 1841, 29: “*als hòmens*”; Balader, 1872, 11: “*Hómens*”; Ovara, 1877, 15: “*Así vullc yo vóre als hómens*” i 22: “*tinc apostats huit hómens*”; Pascual, 1922, 357: “*homens fantastics*”; Peris, 1926, 11: “*Això es d’hòmens*” i 15: “*¡Ay, qué hòmens! ¡Qué hòmens!*” etc.). Ara be, per analogia el segment *-ns* propicià més plurals en el mateix acabament ahí a on empero no n’hi havia cap /n/ etimològica: *cafens* (Alcover i Moll, 2001/2, s. *cafè*: “Pl.: *cafès*; a València i Menorca s’usa el plural *cafens*”; Beltran i Segura-Llopes, 2018, 193; Balader, 1872, 8: “*teatros-cafèns*”). Com be senyala López Verdejo (2017, 555 c² s. *cafè*):

El plural *cafens* és el més usual. Encara que *cafè* és paraula aguda, se tracta d’un plural analògic en aquelles paraules que acaben en -e àtona, com ara *home, marge, image*... i que fan el plural *hòmens, màrgens, imàgens*... La forma *cafès* no sol utilitzar-se. La *-n-* reapareix en el diminutiu *cafenet*.

Certament per a *cafè* en valencià el diminutiu normal —i, per tant, no normatiu i de fet no arreplegat en el *Diccionari* normativíssim de l’Acadèmia Valenciana de la Llengua... no normal— és *cafenet* i ademés constituïx llògicament un lexema molt freqüent. Semblantment i paralela la forma catalana dialectal *caferet* (agraïxc l’informació al Dr. Víctor Sabaté) podria ser una ultracorrecció a partir d’un falsament reconstruït plural **cafers* (cfr. també en espanyol el plural coloquial *cafeses*). La forma igualment catalana i més popular *cafetonet* partix de l’històric diminutiu *cafetó*, en un sufix (l’antic *-o[n]*)

ya no operatiu, raó per la qual, en un procés molt habitual per als diminutius, s'ha vist reforçat en el sufix diminutiu molt més operatiu *-et*.

Tenim més plurals en /n/ anetimològica, com l'històricament freqüent *juins* —aixina ya en 1497 “Lo Procés de les Olives” (1877, 64: “sos johins perduts”)— o localmente *vostens* (Beltran i Segura-Llopes, 2018, 193) i possessius com *mons* (Ovara, 1877, 19: “faltaren mons pares”) o *sons* (*El Mole*, 1837, 10: “en sons prinsipis” i 94: “armats de sons chafarots”; Brusola, 1853, 8: “Qui sons productes”) per extensió analògica dels singulars *mon* i *son*, els pronoms antics i tradicionals en valencià i que encara estan ben vius per als referents més pròxims o estimats. No contrastant, en tots estos casos estem per ara, al nostre parer, en el terreny de l'analogia i no ham passat encara al territori de l'ultracorrecció.

DEFÉNDRE I TINDRE EN CÓNTER

El valencià viu, espontàneu, real, normal —no l'impost *normatiu*— ha mantingut la tendència analògica, existent també històricament en català, d'afegir una *-r* final a l'infinitiu de molts verps. Este fenomen “bastant productiu en el valencià col·loquial [...] afecta, sobretot, els infinitius de la segona conjugació acabats en *-re*” (Ribera, 2015, 137; *cfr.* ítem Beltran i Segura-Llopes, 2018, 182_b). Se notarà de nou que l'analogia —errada— pot devindre u dels motors de les ultracorreccions. Aixina tenim una *-r* paragògica en infinitius com *deféndrer* (Alcover i Moll, 2001/2: *s. defendre*: “fon. [...] deféndrer (Dénia, Benissa)”), *escriurer*, documentat ya en el s. XVIII (Sempere, 1749, 3 i 4 *bis*: “escriurer”), *víndrer* (Martí, 1909, 90: “Vindre, drer”; Gimeno, 2002, 349),

viurer (J. Bodria *apud* Aladern, 1903, 33: “Vullch viurer asoletes ab ma volguda esposa”), *vórer* (Sempere, 1749, 239: “veurer”; Balader, 1872, 23: “pa vórer” i 24: “vórer el cuadro”) *et cetera*.

L’us n’és molt antic, puix que ya documentat a lo manco en alguns manuscrits de S. Pere Pasqual (Armengol, 1907: II 1²: “creurer”, 2¹ i 3³: “responder”, 5¹⁹ *ter*: “entender”...) i està acreditat en diverses èpoques, per eixemple i tal com ham vist, en el s. XVIII (Sempere, 1749, 242: “treurer”) i en el huitcents i aixina, per eixemple, en el diccionari de C. M. G. trobem “Comprometer. Comprometrer” (Ribera, 2015, 300) o “Quebrar. Romprer” (Ribera, 2015, 339) i en el *Vocabulario* de Pastor “colrer, reverenciar, adorar” (1827, 32:) o “proferrer, ofrecer” (1827, 105).

Tal us s’estengué ocasionalment ad alguns noms —o adverbis, com *prónter*— i ací segurament ya passem de la tentació motivada per l’analogia al comés *pecat* de l’ultracorrecció (Martí, 1906, 10: “l’alcálder no diu res”), sobretot a l’emblemàtica veu *cónter* (Gimeno, 2002, 349; Beltran i Segura-Llopes, 2018, 182_a), forma hui perfectament viva, i ne contem documentació a bondó (Balader, 1872, 17: “Bon á cónter mos trauria”; Balader, 1883, 17: “feste conter, y era tart” i 25: “el cónter de la botiga”; Martí, 1892, 24: “l’ixqueren els conters torts”; Pascual, 1922, 357: “per son conter” i 358: “tingas en conter”...). Com será sabut, també tenim topònims valencians, com ara *Chóvar*, *Moncófar* o *Tuéjar*, i a on històricament no trobem eixa -r en les formes més antigues.

LA STUCIA SPÀNICA

Ya vérem el cas notable de *stúcia* ‘astúcia’ (Armengol, 1905, 189¹⁴). És coneguda la general reluctància hispànica al grup inicial de /s/ antecsonantica, tal com en època prerromana acontentyia en la llengua ibèrica pero no en la celtibèrica, que sí admetia el dit grup. La seqüència migeval, *Spania*, del nom *Hispania*— en llatí —per eixemple, en els texts de S. Isidor— n’és, per tant, una ultracorrecció. Com, en tot cas, la seqüència *His-* inicial hauria també donat un resultat *Es-*, no podem atribuir l’històrica /e/ de *Espanya* a una ultracorrecta pròtesis vocàlica per a *Spania* (cfr. llatí *scribere* > *escriure*, *spuma*— > *espuma*, *star* > *estar*...). El fet és que en valencià, com en les atres llengües romàniques peninsulars, tenim moltíssims testimonis en l’edat antiga de <s> en inicial

anteconsonàntica, especialment en els autors considerats clàssics. Òbviament quan la veu llatina corresponent conta en eixa /s/ inicial, estem simplement davant una imitació gràfica, cultista de l'ús llatí favorida per la connatural tradició conservadora de l'escriptura, imitació acreditada ya des de la primera documentació (*uerbi gratia* Guinot *et al.*, 2008, 72 r55 a1280: “stabilit”). Tal és, per exemple, els casos de “frenu caualler” (cⁱ; *cfr.* llatí *strenuu-*), “yo speraua” i “la mia speranza” (cⁱⁱⁱ *cfr.* llatí *sperare*), “per bon spay” (cⁱⁱⁱ *cfr.* llatí *spatiu-*) o be “ftigue” i “ftaua” o “ftat” (cⁱⁱⁱ *cfr.* llatí *stare*) etc. que trobem en els primers capítuls del “Tirant” de Martorell (1490).

Ara be, quan trobem formes com “hauia sperimentada” (cⁱⁱ; *cfr.* llatí *experimentu-*), “mes ftime” (cⁱⁱⁱ *cfr.* llatí *æstimare*) o “la ftrema pena” (cⁱⁱⁱ *cfr.* llatí *extrema-*) en el mateix text i autor, és dir: veus on etimològicament sí n'hi havia vocal inicial en llatí, llavors hem de considerar ultracorreccions els tals usos i ultracorreccions només grafemàtiques, ya que en tota provabilitat la gent no pronunciava jamai la seqüència en una s- líquida inicial i la prova ne són les mateixes ultracorreccions. L'assunt no és qüestió només de grans autors lliteraris com Martorell, també ne trobem tal us en la prosa ordinària, per exemple, en el dietari de Porcar (Lozano, 2012, 71 r71 a1598: “stations”, 75 r74 a1598: “de qualsevol stat y conditio”, 76 r74 a1598: “scriva”, 77 r75 a1598: “Sperit Sanct”, 78 r79 a1598: “scrivans”...).

Com veem, paralelament també trobem el cultisme gràfic, manco comú certament, de registrar, mantenint la tradició llatina (*statio, conditio...*), el grup tònic <CIO> com <TIO>, és dir: en <T> en contes de <C>, encara que en alguns casos podem estar davant de directes llatínismes, ya prou segurs (Lozano, 2012, 53 r16 a1593: “scientia”; 80 r85 a1598: “consecratio”) o simplement provables (Lozano, 2012, 66 r53 a1598: “translatio” ¿= *translació* o llatí *translatio*?, 74 r74 a1598: “relatio” ¿= *relació* o llatí *relatio*?). Sense l'expedient de la lletra cursiva o similar no sempre és possible decidir-se. Igualment l'absència de l'apòstrof —del qual tant abusen anacrònicament ara *pro Catalaunica domo sua* els *tunejadors* de texts— en els texts clàssics impeditx determinar si en seqüències com “LO VERS DEL SPERIT SANT [...] LA ORACIO DESPERIT SANT” (Lozano, 2012, 63 r38 a1597), hem d'interpretar <DESPERIT> com *d'Esperit* (*sic* ibidem Lozano), o be, com pareix millor, com *de Sperit*. En tot cas, és probable que tal pràctica d'escriure <T> per <C> haguera propiciat ocasionalment alguna ultracorrecció grafemàtica en <C> (o inclús <S>) per <T>, pero a hores d'ara

no ne tenim localisat cap testimoni... en valencià, perque en llatí tenim veus damnificades com un *scilencium* per *silentium* (Diéguez, 2012, 22¹⁹ a1263), és dir: en <CI> en lloc de l'esperat <TI> del llatí clàssic.

GÈNIT I HÀBIT DE LA LLENGUA

I de consonant inicial que no hauria de ser inicial a consonant final que no hauria de ser final. De <S> a <T>. Front al català normatiu, en valencià trobem històricament ocasionals epítesis de *-t* en noms acabats en *-i* normalment àtona (Martí, 2009, 75: “tendència popular a afegir *-t* en els mots acabats en *i* àtona”; Beltran i Segura-Llopes, 2018, 186), segurament per influència analògica de veus en seqüència *-it* etimològica com *acòlit*, *esperit*, *hàbit*, *llíquit*, *vòmit* etc. Contem aixina en formes com *adefèsit* (Ros, 1764, 9: “*adefèsits*, con la fegunda *e* aguda, *adefesios*”; Ros, 1820, 34: “*adefèsits*”; Fullana, 1921, 11²: “*adefèsit* [...] Disparate”), *cànvit* (Gimeno, 2002, 349), *ensòmit* (Martí, 1909, 48: “*Ensòmit Ensueño*”; *El Mole*, 1837, 38 bis: “*ensòmit*”), *gènit* (Beltran i Segura-Llopes, 2018, 186; cfr. Colom, 1874, 7: “*Hasta qu'eixe chènit*”; Pascual, 1922, 358: “*vell de mal genit*”; Peris, 1926, 20: “*chènit*”), l'oxíton *juït* (Gimeno, 2002, 349), *nèrvit* o *nyèrvit* (Alcover i Moll, 2001/2: *s. nervi*: “Fon. [...] *nèrβit* (Val.”; López, 2017, 2024² *s. nyèrvit*: “*dialect. V. nervi*”) o *prèmit* (Gimeno, 2002, 349; Beltran i Segura-Llopes, 2018, 187). Novament es tracta d'un fenomen antic, puix ya documentat des del s. xv (Martí, 2009, 75). També ací estariem encara en el límit entre l'analogia i l'ultracorrecció, la qual alcançaríem de ple si en algun moment, que a hores d'ara sembla lluntà, se generaren formes com **esperit*, **habi* o **llimi*.

MALVARRÓS: NOTETA FINAL SOBRE L'ULTRACORRECCIÓ SEMÀNTICA

Diguérem que nos concentrariem en l'alvertent o aspecte fonològic de la qüestió, pero per a concloure pareix oportú senyalar que també trobem a sovint processos d'ultracorrecció semàntica en el fenomen de la caricatura llingüística o etimologia popular, assunt del qual mos han ocupat més d'una vegada. Aixina, per eixemple, tenim en valencià formes, més o manco habituals, com *abrecoc*

(Beltran i Segura-Llopes, 2018, 185 i 271) en lloc de *albercoc* segurament per influència de *abre*, *banderina* (cfr. *bandera*; Beltran i Segura-Llopes, 2018, 153-4 i 185) per *mandarina*, *ditet* en lloc de *vitet* per encreuament en *dit*, *desbarat* (Alcover i Moll, 2001/2: s. *disbarat*: “Fon.: dizβarát (or., men.); dizβarát (occ.); dezβarát (val.) [...] Etim.: probablement del cast. *disparate* [...] amb contaminació de *desbaratar*”) i no *disbarat* possiblement per interferència de *desbarat[ar]*, *gavinet* per *ganivet* possiblement per influència de *gavina* o de *gabinet*, *malvarrós* ‘malaltuç – delicat’ (espanyol *pachucho*) per *malmarrós* (cfr. el popular barri marítim de la Malvarrosa de València; Ovara, 1879, 20: “me’l deixí/ malvarrós/ y corre el tifus”), la forma compareix en el *Vocabulario* de Cabrera i segons Casanova (2014, 235) “Deu ser un error per *malmarrós*”, pero, com ham vist, conta en alguna presència en els texts valencians i, per tant, pareix més una caricatura que pròpiament un erro. La tendència a la caricatura s’estén lògicament a locucions com *a poqueta nit* (Beltran i Segura-Llopes, 2018, 212_b) en lloc de *a boqueta nit*, que clarament pareix —i no només com a *lectio difficilior*— el sintagma originari. Potser en algun moment futur ne trobarem una versió plusquamultracorrecta *a †miqueta nit* (!!).

De nou, les paraules d’orige cult, grec o llatí, les paraules forasteres, per ser per lo general no transparents semànticament, poden devindre fàcil presa de la caricatura llingüística, encara que siga de manera individual o ocasional: *colomisar* en contes de *economisar* (Balader, 1872, 14: “volent colomisar”), *manimativo* per *nominativo* (Ovara, 1879, 13 i 17), *matamàquines* (Ovara, 1879, 14) por *matemàtiques*... Arreplega també Cabrera (*uide* Casanova, 2014, 235) unes veus *propexia* ‘apoplexia’ (cfr. Lozano, 2012, 98 ¹134 ^a1599: “mori de propexia”) i *propixiat* ‘apoplètic – apoplèxic’ formades segurament per acostament a les raïls de *prop* i *propici*. En el capítol de locucions ham de citar necessàriament el molt valencià *anar de Rodes a Pilars* (!!; Ros, 1820, 67: “anar de Ròdes á Pilars”), caricatura de reminiscències bíbliques a partir d’un original *anar d’Herodes a Pilats*.

Admetam humilment: al cap i a la fi, l’història de la llengua valenciana resultaria una miqueta incompleta sense tindre en cónter el modest pero tan emblemàtic i crucial fenomen de l’ultracorrecció llingüística.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Aguiló y Fuster, Marian (1873). *Chronica o comentaris del gloriosissim e invictissim Rey en Jacme Primer Rey d'Aragó. De Mallorques e de València compte de Barcelona e de Montpesler*. Barcelona: Llibreria d'Alvar Verdager.
- Aladern, Joseph (1903). *Lo català ¿es Idioma ó Dialecte?* Barcelona: Imp. de Vidal y Planuch.
- Alcanyis, Luys [= D'Alcanyiz, Lluís] (1914). *Regiment preservatiu e curatiu de la pestilencia*. Barcelona: Impremta Catalonia [1490 = Librerías París-Valencia, València 1992].
- Alcover, Antoni M. & Moll, Francesc de B. (2001/2). *Diccionari català-valencià-balear*, seu electrònic [1926-1962 primera edició].
- Anònim (1837). *EL Mole*. València: Imprenta de López [= Librerías París-Valencia, València 1993].
- Anònim (1841). *El Papafigo*. València: Imprenta a carrec de Ventura Lluch [= Librerías París-Valencia, València 1993].
- Arbuxech, Gaspar Blay (1666). *Sermo de la Conquista de la molt insigne, noble, leal, coronada ciutat de Valencia*. València: Geroni Vilagrasa [= Librerías París-Valencia, València 1985].
- Armengol Valenzuela, Pedro (1905). *Obras de S. Pedro Pascual. Mártir, Obispo de Jaén y Religioso de la Merced, en su lengua original, con la traducción latina y algunas anotaciones*. Roma: Tipografia della Pace di F. Cuggiani, vol. I.
- Armengol Valenzuela, Pedro (1907). *Obras de S. Pedro Pascual. Mártir, Obispo de Jaén y Religioso de la Merced, en su lengua original, con la traducción latina y algunas anotaciones*. Roma: Imprenta Salustiana, voll. II.
- Badía Margarit, Antonio M.^a (1950). “Regles de esquivar vocables o mots grossers o pagesívols”. Unas normas del siglo xv sobre pureza de la lengua catalana. I Introducció. *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, 23, 137-152.
- Balader, Joaquín (1872). *Miseria y Compañía*. València: Librería de Juan Mariana y Sanz.
- Balader, Joaquín (1883). *Asertar errant*. València: Imprenta y Librería de R. Ortega [= Librerías París-Valencia, València 1992].

- Beltran Calvo, Vicent i Segura-Llopes, Carles (2018₂). *Els Parlars Valencians*. València: Universitat de València.
- [Bernat Baldoví, Chusep] (1845). *El virgo de Visanteta y el alcalde de Favara ó El parlár bé no costa un pacho*. Benimàmet (València): Imprenta de Llepa-crestes [= Librerías París-Valencia, València 1991].
- [Bernat Baldoví, Chusep] (1861). *Pascualo y Visanteta ó el tribunal de Favara*, València: Imp. de La Opinió [= Librerías París-Valencia, Valencia 1991].
- Brusola, Román José [= R. J. B.] (1853). *El amic dels llauradors ó aforismes rurals*. València: Imprenta de Jusèp Rius.
- Casanova, Emili (2004). La situación lingüística en la Comunidad Valenciana: el valenciano, caracterización y justificación. En E. Ridruejo (Coord.), *Las otras lenguas de España* (pp. 117-163). Valladolid: Universidad de Valladolid.
- Casanova, Emili (2014). La presència de la tradició lexicogràfica valenciana en el Diccionari normatiu valencià (DNV): l'exemple del *Vocabulario Valenciano-Castellano* de Cabrera (1868/1899). *Anuari de Filologia. Antiqua et Mediaevalia*, 4, 231-275.
- Cremonesi, Carla (1967₃). *Nozioni di grammatica storica provenzale*. Varese-Milán: Istituto Editoriale Cisalpino.
- Colom y Sales, Juan (1874). *Cuatro comics d'ocasió. Pieza bilingüe original y en verso*. València: Imprenta de Salvador Amargós [= Librerías París-Valencia, València 1992].
- Colón Domènech, Germà (1970). El nom de fonts del poeta Ausiàs March. *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 46, 161-214.
- Costa Catala, Joan S. J. intr. i trans. (1998). *La Biblia Parva de Sant Pere Pasqual*. València: Lo Rat Penat.
- Escrig, José (1851). *Diccionario valenciano-castellano*. València: Imprenta de J. Ferrer de Orga, II voll.
- Diéguez, M.ª Àngels [i Ferragut, Concha] (2012). *Llibre de la Cort del Justícia d'Alcoi*. València: Universitat de València - Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- Fenollar, Bernat, Gaçull, Jaume, Moreno, Joan et al. (1877). *Lo Procés de les Olives*. València: Llibreria de Francesch Aguilar [= 1497 = París-Valencia, València 1980].

- Ferrando i Francés, Antoni (1989). La formació històrica del valencià. En *Segon Congrés Internacional de la Llengua catalana (1986)* (pp. 399-428, vol. VIII). València: Institut de Filologia Valenciana.
- Ferrer i Jané, Joan (2008). Ibèric kaštaun: un element característic del lèxic sobre torteres. *Cypsela*, 17, 253-271.
- Ferrer i Jané, Joan i Sánchez Rodríguez, Marina (2017). L'enigma B'oïde al descobert: *kas'taum* i *baikar* en sengles inscripcions ibèriques sobre una tortera i un vaset de Camps de l'Hospital (Vilademuls). *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 27, 221-236.
- Fullana Mira, Lluís R. P. (1921). *Vocabulari ortogràfic valencià-castellà*. València: Editorial "Edeta".
- Fullana Mira, Lluís R. P. (1922). *Compèndi de la Gramàtica Valenciana*. València: Libreria de la Vda. De R. Ortega.
- Gimeno, Juan Manuel (2002). El parlar de la comarca de l'Horta de Valencia. Característiques i estat actual. En *I Congrés de la Llengua valenciana (17, 18, 19 de maig de 1985)* (pp. 347-359). Elig: Patronato Histórico Artístico Cultural d'Elig.
- Guinot Rodríguez, Enric (1999). *Els fundadors del Regne de València. Repoblament, antroponímia i llengua a la València medieval*. València: Tres i Quatre, II voll.
- Guinot Rodríguez, Enric, Diéguez, M. Àngels i Ferragud, Carmel (2008). *Llibre de la Cort del Justícia de València (1280 - 1282)*. València: Universitat de València - Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- Hinojosa, Joaquín (1999). *Los judíos en tierras valencianas*. València: Institució Alfons el Magnànim.
- Liern, Rafael María (1864). *Aiguarse la festa*. València: Imprenta de Ferrer de Orga [= Librerías París-Valencia, València 1991].
- Lladró y Mallí, Rafael [= R. LL. y M.] (1855). *A falta de buenos, ó Rafela la filanera*. València: Imprenta de D. J. Mariana [= Librerías París-Valencia, València 1990].
- Llull Martí, Antoni (2011). Eleazar, Ausiàs i Llätzer, tres formes distintes d'un mateix nom. En R. Bassa i F. Latorre (Coords.), *XXIII Jornada d'Antroponímia i Toponímia* (pp. 31-36). Palma: Universitat de les Illes Balears.
- López Verdejo, Voro (2017). *Diccionario General de la Lengua Valenciana*. València: Real Acadèmia de Cultura Valenciana, II voll.

- Lozano, Josep (2012). *Pere Joan Porcar: Coses evengudes en la ciutat y regne de València* [sic]. *Dietari (1585-1629)*. València: Universitat de València.
- Martí Mestre, Joaquim (2009). *Josep Bernat i Baldoví. La tradició popular i burlesca*. Catarroja - Barcelona: Editorial Afers.
- Martí y Gadea, Joaquín (1891). *Diccionario general valenciano - castellano*. València: Imprenta de J. Canales Romá, II voll [= París Valencia, València 1992].
- Martí y Gadea, Joaquín (1892). *Caps y senteners*. València: Imp. De Chusep Canales Romá [= Librerías París - Valencia, València 2009].
- Martí y Gadea, Joaquín [= Anònim] (1906). *Tròços y mósos ó retalls de la nòstra terra, per un aficionat, molt pagat de les còses d'ella*. València: Imp. de Antonio López y C.^a.
- Martí y Gadea, Joaquín (1909). *Vocabulario valenciano - castellano en secciones*. València: Imprenta de A. López y Comp.^a. [= Librerías París - Valencia, València 2002].
- [Martí y Gadea, En Jogim] (1915). *Vocabulari Monosilábich Valenciá - Castellá*. València: s. i.
- Martines, Josep (2000). *El Valencià del segle XIX. Estudi lingüístic del Diccionario Valenciano de Josep Pla i Costa*. València - Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana - Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Martorell, Joanot (1490). *Tirant lo Blanch*. València: s.i. [= Librerías París - Valencia, València 2003].
- Millás, Manuel (1876). *Al sant per la peña*. València: Imprenta á c. de Cárlos Verdejo, [= Librerías París-Valencia, València 2005].
- Nebot Pérez, José (1894). *Apuntes para una gramática valenciana popular*. València: Imprenta de Ripollés.
- Ovara, José (1877). ¡Dimats 13! València: Librería de Pascual Aguilar.
- Ovara, José (1879). *Un aprenent de lletí*. València: Librerías de Juan Mariana y Sanz, [= Librerías París-Valencia, València 1998].
- Pascual Tirado, Josep (1922). Contalles de la terra: Tomba-tossals. *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 3(30), 357-361.
- Pastor Fustér, Justo (1827). *Breve vocabulario valenciano-castellano sacado de varios autores*. València: Imprenta de José Gimeno.
- Pereç, Miquel (1510). *La vida de sât vicent ferrer*. València: Stampada per Joan Jofre de Brianso [= Librerías París-Valencia, València 1997].

- Peris Celda, Josep (1926). *La peixca de la ballena*. [València:] s.e. [= A. S. P., s. l. 1993].
- Ponsoda Sanmartín, Joan J. (1996). *El català i l'aragonés en els inicis del Regne de València segons el Llibre de Cort de Justícia de Cocentaina (1269-1295)*. Alcoy: Marfil.
- Raga, Frances (1998). *Mosatros. Veus de valencià veu*. València: Egisa.
- Quintanilla, Alberto (1998). *Estudios de Fonología Ibérica*. Vitoria: Universidad del País Vasco.
- Ribera Ribera, Josep (2015). *El diccionari inèdit de C. M. G. en el panorama de la lexicografia catalana del segle XIX al País Valencià. Estudi lingüístic i edició*. València: Universitat de València.
- Ros, Carlos (1764). *Diccionario Valenciano-Castellano*. València: Imprenta de Benito Monfort [= Librerías París-Valencia, València 1998].
- Ros, Carlos (1820). *Rondalla de Rondalles á imitació del Cuento de Cuentos de Don Francisco de Quevedo*. València: Benét Monfort [= 1767 = Librerías París-Valencia, València 1979].
- Sánchez Casabón, Ana Isabel (1995). *Alfonso II Rey de Aragón, Conde de Barcelona y Marqués de Provenza. Documentos (1162-1196)*. Zaragoza: Institución “Fernando el Católico”.
- Sempere, Andreu (1749). *Prima Grammaticæ Latinæ Institutio, tribus libris explicata*. Palma de Mallorca: Viuda de Guasp [= 1559 = París-Valencia, València 1979].
- Schultz-Gora, Oskar (1973). *Altprovenzalisches Elementarbuch*. Heidelberg: Carl Winter - Universitätsverlag.
- Solé-Morata, Neus, Bertranpetit, Jaume, Comas, Davis i Calafell, Francesc (2015). Y-chromosome diversity in Catalan surname samples: insights into surname origin and frequency. *European Journal of Human Genetics*, 23, 1549-1557.
- Torró Abad, Josep (2009). *Llibre de la Cort del Justícia de Cocentaina (1269, 1275-1278, 1288-1290)*. València: Universitat de València.
- Untermann, Jürgen (1990). *Monumenta Linguarum Hispanicarum. Band III. Die iberische Inschriften aus Spanien. 2. Die Inschriften*. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- Viguera Molins, María J. (1996). Sobre el nombre de Ibn Mardaniš. *Al-Qantara*, 17(1), 231-238.

[Vives Azpiroz, Rafael] (1860). *Les marors de una fadrina ó el viudo vert.* València. Imprenta de Salvador Martínez [= Librerías París-Valencia, València 1979].